

Сергій Башинський

Ідея автокефалії Української Православної Церкви серед духовної та культурної еліти України XVIII-XIX ст.

Статтю присвячено розгляду історіографії видатних церковних та культурних діячів України XVIII-XIX ст., на підставі якої робиться висновок їх позиції щодо автокефального буття Української Православної Церкви та акту 1686 р. зокрема та робиться спроба дослідити хто ж дійсно виявився хранителем та носієм ідеї незалежності Українського Православ'я протягом перебування Української держави та Церкви під владою Російської імперії.

Ключові слова: автокефалія, юрисдикція, Українська Православна Церква, Київська митрополія, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Кирило-Мефодіївське братство, митр. Євгеній (Болховітінов), архієпископ Філарет (Гумільовський), протоієрей. Федір Тітов, Книга буття українського народу

На сьогоднішній день загальноприйнятою є думка про те, що після політичного та церковного підпорядкування України до Московії, носієм національної української ідеї та незалежного буття Української Церкви стали провідні культурні діячі свого часу та різні організації, у тому числі Кирило-Мефодіївське братство. Щодо патріотичного забарвлення діяльності учасників подібних зібрань можливо сумнівів не виникає, але чи були вони носіями ідеї автокефалії Української Церкви, адже ж не менш відомим фактом є те, що фактично одразу після падіння Російської імперії було відновлено Українську Державу та Автокефальну Українську Церкву?

Фактично вся українська історіографія сходиться на думці, що Українська Православна Церква з моменту своєї появи хоч і перебувала в юрисдикції Константинопольського Патріархату, проте ця залежність була лиш номінальною і українське духовенство всі внутрішні справи вирішувало самостійно. Проте з моменту приєднання Української Церкви до Московської 1686 р. цю номінальну автокефалію було втрачено і історія українського православ'я втратила свою особистісну позицію та злилася з історією Російської Православної Церкви аж до XX ст.¹ Таким чином, в процесі дослідження думки щодо автокефального устрою Української Церкви слід також враховувати і відношення до самого акту 1686 р. як до переломного в житті нашої Церкви та ключового у питання її незалежного буття.

Об'єктивності ради, варто сказати, що дана стаття аж ніяк не є першим історіографічним дослідженням з історії Української Православної Церкви. Потужним історіографічним довідником можна назвати працю авторства архієпископа Чернігівського Філарета (Гумільовського) – «Обзор Русской Духовной Литературы 862-1863 гг.»², яка в алфавітному переліку вміщує творіння церковних ієрархів

та кліриків за визначені хронологічні межі. Праця під редакцією С. Голубева, професора Імператорського Університету св. Володимира: «Материалы для истории Западно-Русской Церкви»³, котра містить численні публікації духовенства, кліриків та брагчиків Київської митрополії та Московської Церкви. Також є опублікованою його «Начало систематической обработки Русской Церковной Истории»⁴, в якій автор робить спробу прослідкувати історію виникнення російської церковної історіографії. Ще одним доробком з церковної історіографії цього ж автора є «Объяснительные параграфы по истории Западно-Русской Церкви», що містить в собі листування церковної ієрархії та кліриків Київської митрополії та Московської Церкви та деяких гетьманів⁵.

Грунтовне історіографічне дослідження В.И. Межова «Русская историческая библиография за 1865-1876 гг.»⁶, котра включає в себе перелік праць різних авторів стосовної кожної єпархії та деяких окремих монастирів. Хоч це представник російської історіографії, проте автор розглядає і представників Київської митрополії як єпархії Російської Православної Церкви.

Щодо наших сучасників, слід відзначити доробок Олександра Оглобліна. Автор висвітлює історію Хмельниччини⁷ і Переяславської Ради⁸, але церковне питання в них не порушує. Є окрема його праця суто по радянській історіографії – «Думки про сучасну українську советську історіографію»⁹ та ґрунтовна праця «Студії з історії України», де автор окрім всього розглядає ще окремим розділом українську церковну історіографію, починаючи ще з «Повісті минулих літ»¹⁰.

Сучасне десяти томне видання «Історії релігії в Україні» є глибоким ґрунтовним дослідженням з історії Українського Православ'я. Але варто зауважити, що другий том даної праці закінчується відновленням української православної ієрархії 1620 р. деякими наступними подіями¹¹, а наступний том – третій – розпочинається уже історією Київської митрополії в складі Російської Церкви¹². Таким чином саме приєднання Київської митрополії до Московського Патріархату в даній праці не висвітлене.

Ще одним сучасним дослідженням історії Української Церкви є праця Сергія Плохія «Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні»¹³, що вперше побачила світ на англійській мові в Оксфордському Університеті 2001 р. В своїй роботі автор більш досліджує причини та наслідки того, що козацькі військові походи часто визначались як визвольно-православні та козаки були борцями за чистоту православ'я. Тобто праця носить більш порівняльно-аналітичний характер, торкається проблеми католицького та уніатського впливу на релігійну свідомість українського народу, а, відтак, зміна юрисдикції Київської митрополії 1686 р. автором не розглядається.

Останнім на сьогоднішній день історіографічним доробком з історії Української Церкви є монографія В.В Ластовського «Історія Православної Церкви

в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти»¹⁴, в котрій автор розглядає виключно історіографічні моменти даної епохи.

Таким чином, протягом багатьох років представниками різних шкіл робилися спроби систематизувати історіографічний доробок з історії Української Церкви. Проте новизною та актуальністю даної статті є те, що це не просто чергова систематизація праць з історії нашої Церкви, а перша спроба дослідити доробок української церковної та світської еліти XVII-XVIII ст. крізь призму їх відношення до автокефального буття Українського Православ'я, а відтак підтвердити або ж спростувати тезу про те, що саме вони були носіями і хранителями багатотисячлітнього прагнення українського народу до незалежного буття своєї Церкви та держави.

Праця Миколи Івановича Костомарова «Книга буття українського народу» є вдалим синтезом української соціально-політичної думки передових людей 40-их рр. XIX ст. Вона покликана піднести національну свідомість і гідність української нації. Але цікавою є сама форма викладу інформації в книзі. Уже із самої назви видно дещо духовний та церковний напрямок книги, адже назву «Буття» носить перша книга Біблії. І не даремно ця ж назва вжита до даної праці. Адже через те, що Українська Церква з моменту приєднання до Московської перетворилася на засіб контролю та русифікації українського народу, носієм власне української духовності, свідомості та самоідентичності стали не церковники, а світські культурні діячі. От і Микола Іванович, окрім світських та історичних праць, звертається до народу в контексті православного погляду на історичний розвиток суспільства, у тому числі і українського.

Подібно Біблії, автор розпочинає свою оповідь із створення світу та перших людей. Потім, змальовуючи історію єврейського, грецького та римського народів, автор показує, що теократія є найкращий спосіб керівництва державою. І ось, що цікаво, слов'янський люд, на відміну від інших європейських народів, прийняв віру Христову найпізніше. Але, на думку автора, біда слов'ян полягала в тому, що вони слідували перейманню всього у братніх європейських народів, не бачачи, що їхнє – рідне – було кращим¹⁵. І за те, що поставили на перше місце свої блага, а не суспільні, тобто вчинили не по християнському, покарав Господь наш народ.

Згідно автора, сусідські народи – польський, литовський та російський – теж не по заповідям Божим стали жити. Але такий стан речей не відповідав українській ментальності і всупереч цьому зародилось козацтво¹⁶. І далі автор пише, що Україна хотіла жити в мирі і з поляками і з росіянами, та вони цього не зрозуміли, і хотіли підкорити її собі, що завершилось поділом України по Дніпру між Польщею та Московією. Ось як про це пише Микола Іванович: «І билась Україна літ п'ятдесят, і є то найсвятіша і найславніша війна за свободу, яка тільки є в історії, а розподіл України – найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії»¹⁷.

Тут, очевидно, автор має на увазі визвольну боротьбу козацтва. Але Андрусівське перемир'я, згідно котрого Україна ділилася між своїми сусідами, було підписано 1667 р. А з початку визвольної боротьби Богдана Хмельницького п'ятдесят років ще не пройшло. Після Березневих статей 1654 р. ми знаємо, як українське духовенство ще продовжувало відстоювати хоча б церковну незалежність. І остаточне підпорядкування України до Москви завершилось саме 1686 р., коли було приєднано її Церкву. Таким чином, з цього можна зробити висновок, що Микола Іванович засуджує не тільки політичне приєднання України до Росії, а й церковне теж. Підтвердженням цього також може слугувати різка критика автором цариці Катерини II, котра не лише ліквідувала козацтво, а й закінчила процес перетворення Київської митрополії на рядову єпархію Російської Православної Церкви.

Цікаво, що автор не винить в цьому ні поляків, ні росіян, вважаючи таку жагу до влади запозиченою з європейських країн. І свято вірить і закликає до відновлення слов'янської державності на християнських засадах, «щоб кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту»¹⁸.

Микола Іванович Костомаров гаряче виступав за союз слов'янських народів у єдину державу, але із збереженням кожним народом своєї мови, культури і традицій. Важливо, що автор у своїй «Відозві до українців» закликає, щоб «свята Віра Христова була основою закону і суспільної праці в цілому союзі і в кожній Речі Посполитій»¹⁹. Але, зважаючи на те, що він виступає за збереження кожним народом своїх національних особливостей, то можна припустити, що автор також і виступає за церкву хоч і Христову та у всіх єдину, але теж з національними елементами, ну хоча б з рідною мовою богослужіння, своїм автохтонним духовенством і т. ін. Така думка може виникнути і з того, що автор осуджує приєднання Української Церкви до Московської.

Інша потужна історична праця Миколи Івановича Костомарова – «Русская история в жизнеописаниях ее важнейших деятелей» в трьох томах. Автор подає біографію особи із детальним описом подій, котрі припали на життя даної особи. Розпочинає автор із святого князя Володимира і закінчує святим Дмитрієм Ростовським. У зв'язку з тим, що правління кількох гетьманів підряд після Богдана Хмельницького було нетривалим, автор об'єднав їх в одну главу: «Преємники Богдана Хмельницького»²⁰. І цікавий той факт, що Микола Іванович вдається навіть до дрібниць, як Київський митрополит Мефодій (Филимонович), будучи присланим з Москви, старався заручитися підтримкою гетьмана та іншої знаті; про те, як всупереч йому обирався український єпископ – Лазар Баранович. Та коли дійшла черга до опису гетьманату Івана Самойловича, за якого сталось приєднання Київської митрополії до Московського Патріархату, Микола Іванович не згадує ці події жодним словом, звертаючи увагу лише на політичні та військові дії²¹. Можливо, лиш для того, щоб дана історична праця

була опублікована, автор упустив це питання з виду. Але як би там не було, це ще одне яскраве свідчення що в складі Російської імперії питання приєднання Київської митрополії до Московського Патріархату та проблему автокефалії Української Церкви мало хто висвітлював.

Сучасник Миколи Костомарова і теж член Кирило-Мефодіївського товариства – Пантелеймон Куліш, котрий, окрім всього, ще й брав участь у перекладі Біблії на українську мову²², – написав працю «Повість про український народ». Вона являє собою своєрідний виклад в публіцистичному стилі історії козацької доби з урахуванням всіх важливих дат, подій та персоналіїв даного періоду. Автор дозволяє собі такий формат викладу матеріалу, оскільки за головну мету даної праці ставить не просто історичне дослідження, а в першу чергу на основі опису козацтва піднести український дух в народі та підбадьорити його в справі національної самоідентифікації.

Пантелеймон Куліш розпочинає з опису критичного становища простих українських селян під польсько-католицьким ярмом, що власне й послугувало до втечі у незаселені степи в пошуках кращого життя. Далі автор розповідає про перші козацькі повстання, а коли доходить до появи на політичній арені Богдана Хмельницького, він зупиняється і детально описує його діяльність.

Автор, на відміну від Миколи Костомарова, чималу увагу приділяє релігійному аспекту. Так, він пише, що становище нижчих станів населення погіршувалося ще й через той факт, що поляки, окрім економічної експлуатації, хотіли ще й обернути весь український люд у католицизм. Відтак, право брати участь у державних справах надавалося лише католикам, а всіх не католиків усували з усіх посад. Відповідно, українська шляхта, боячись втратити свої права, прийняла католицьку віру і разом з поляками стала експлуатором свого рідного народу і спонукала його теж перейти до католицизму²³. Це призвело до того, що українські священнослужителі, як пише автор, теж почали брати участь у народних повстаннях, усіляко допомагаючи козакам, таємно ідеологічно підготовуючи народ до повстання, допомагаючи таємно купувати і зберігати зброю і т.п.²⁴

Період, коли Україну розділили навпіл між Московією та Польщею, автор окремо описує для Лівобережжя та Правобережжя. І, коли мова йде про Україну під Росією, про церковне питання автор не згадує навіть найменшим натяком. Коли ж мова йде про частину України під Польщею, автор пише: «...знову ксьондзи почали поширювати в ній уніатів і приневолювати народ до справляння деяких обрядів, що суперечать вченню Грецької Церкви. Найдужче потерпали від католиків та уніатів монастирі, церкви та греко-руське духовенство. Зібравши гурбу шляхтичів, уніати й католики наїздили на монастирські володіння, били й мордували наших духівників, грабували їхнє майно, запечатували церкви й коїли багато іншого лиха... і далі чинили своє гнобительство з наміром покатоличити

всі Руські землі, якими ще володіли»²⁵. Це, на думку автора, одна з причин, які послугували до нових повстань, які отримали назву Коліївщина. Так, повстанці постають не просто борцями за свободу народу, а ще й за православну віру. А підбиваючи підсумки і знову згадуючи заснування Січі, Пантелеймон Куліш взагалі говорить, що туди прибували люди, «які дали обітницю присвятити своє життя безперестанній війні з ворогами християнства»²⁶.

Проте коли мова йде про гетьманство Івана Самойловича, за котрого власне відбулася зміна юрисдикції Київської митрополії, автор про церковні справи теж не говорить ні слова.

Таким чином, можна зробити висновки, що Пантелеймон Куліш абсолютно спокійно відносився до приєднання Київської митрополії до Московського Патріархату, оскільки це теж була православна віра, а істинними ворогами виявились саме уніати, котрі силою і кровопролиттям забирали собі храми та збільшували кількість вірних. Тобто виходить, що денационалізація Українського Православ'я Москвою чомусь не турбувала Пантелеймона Куліша.

Можливо поясненням цього може слугувати наступна причина. Чітко вираженої думки на рахунок Української Православної Церкви як Церкви національної у Миколи Костомарова немає, у Пантелеймона Куліша вона відсутня взагалі. Вони обоє були братчиками Кирило-Мефодіївського товариства. Дане товариство, як відомо, виступало за об'єднання слов'янських народів в одну державу із збереженням національних особливостей кожного народу. Норми життя в цій державі повинні базуватися на євангельських принципах. Але перш ніж дійти до державного рівня, треба спершу цих принципів дотримуватись і в самому братстві. Ось тому в «Головних правилах товариства» чітко прописується, що «як усе Товариство в цілому, так і кожен його член зокрема повинні свої дії співвідносити з євангельськими правилами любові, краси і терпіння»²⁷.

Що ж стосується до релігійної ситуації майбутньої об'єднаної держави, в програмних документах Кирило-Мефодіївського братства з цього приводу пишеться наступне: «Оскільки в даний час слов'янські племена належать до різних віросповідань і мають упередженість одні проти одних, то Товариство буде прагнути до знищення всякої племінної та релігійної ворожнечі між ними і поширювати ідеї про можливість примирення суперечності в християнських церквах»²⁸. Таким чином, той факт, що між російською та українською Церквами не було протистояння, можливо, був навіть вигідним для кирило-мефодіївців.

Окремої уваги заслуговує праця митрополита київського Євгенія (Болховітінова) «Описание Киево-Софийскаго Собора и история Киевской иерархии». Автор розповідає про права і владу Київських митрополитів, межі розповсюдження їх юрисдикції, способи керівництва, права духовенства під їхнім омофором та засоби його утримання. Таким чином, можна прослідкувати розвиток

та становище української ієрархії протягом віків, але саме з такої юридично-економічної точки зору, а не історичної. Тому, коли мова йде вже про київських ієрархів у юрисдикції не Константинопольського Патріархату, а Московського, автор фактично на цьому не акцентує увагу, так, ніби нічого і не сталося²⁹.

Вагомий доробок з історії Української Церкви архієпископа Чернігівського Філарета (Гумільовського) – «История Русской Церкви». Автор оповідає історію Церкви від Аскольда і Діра³⁰ та доводить до доби Святійшого Синоду³¹. В четвертій частині, де автор описує добу патріаршества Російської Православної Церкви, увага приділяється внутрішньому життю Церкви, соборній діяльності, ересям, що її турбували, але про приєднання Київської митрополії до Московського Патріархату автор не говорить нічого. Можна припустити, що дана подія вважається настільки незначною та очевидною в історії Російської Церкви, що про неї не варто й говорити. Тут мається на увазі, що проросійська історіографія вважає Київську митрополію своєю землею, що штучно відділилась 1448 р. Вочевидь, владика Філарет теж розділяв цю думку.

Ґрунтовною є праця відомого професора Київської Духовної Академії протоієрея Федора Тітова «Западня Русь в борьбе за веру и народность». Автор розглядає акт 1686 р. як логічний наслідок Березневих статей 1654 р., хоча і вказує на небажання такого приєднання київських ієрархів, оскільки вони були в юрисдикції Константинопольського Патріархату. Автор детально розповідає про обрання на митрополічу кафедру Гедеона Святополк-Четвертинського, а от про посольство до Константинополя нічого не говорить, зазначаючи лише, що «по обранню Вселенський Патріарх прислав до Москви відповідні грамоти зі своєю згодою»³².

Автор чітко розрізняє Московську та Українську Церкви, але все ж вважає дане приєднання позитивним, оскільки, на його думку, це вберегло православних українців від окатоличення та уніатства.

Тож ми бачимо, що в цілому, якихось коментарів серед провідних культурних діячів України XVIII-XIX ст. щодо гнітючого положення Українського Православ'я в юрисдикції Московського Патріархату, якихось закликів до незалежного буття Української Православної Церкви, фактично немає.

Очевидно, це пояснюється тим, що Україна і так була не лише в церковній підлеглихості Москві, а й в політичній, тому розмови про це не призвели б до якогось результату. Підтвердженням цієї думки може слугувати той факт, що Константинопольський Патріархат теж ніяким чином не коментував акт приєднання Київської митрополії до Російської Церкви аж до падіння Російської імперії³³.

Також можна припустити, що Церква на Україні уже настільки зазнала промосковського впливу та русифікаторської політики, що перетворившись на рядову єпархію Російської Православної Церкви, вже абсолютно не виконувала

функції носія національного духу та культури, адже ж в перші роки після приєднання Церкви Української до Московської ми ще зустрічаємо опозиційні настрої зі сторони українського духовенства щодо приєднання до Московії та русифікаторської політики останньої³⁴.

В той же час ідея незалежності Українського Православ'я в національній свідомості українця нікуди не зникла, про що свідчить низка проголошень автокефалії Української Православної Церкви саме у XX-му ст.³⁵, коли таке проголошення відбувалось фактично при першій ліпшій нагоді. Таким чином, якщо носієм цієї ідеї на кінець XIX ст. перестали бути як культурна, так і духовна еліта українського народу, то що ж тоді призвело до параду автокефалії Української Церкви у XX ст.?! Очевидно, що носієм гасла незалежного буття України та її Церкви виявився сам український народ. Протягом XV-XVI ст., в час морального запусиння православного духовенства, в час наступу католицтва на українське православ'я роль збереження своєї національної та релігійної гідності взяв на себе український народ та вдало вистояв у цій боротьбі. Цей же ж подвиг він повторив і під Московським ярмом. Проте народ не є церковна ієрархія, що власне стало проблемою проголошених автокефалій Української Церкви протягом XX ст. – народ, що бажає жити в незалежній державі та мати свою незалежну Церкву є, а ієрархії, котра б очолила цю Церкву – немає або недостатньо для її зростання канонічно встановленими правилами.

Також з наведеного вище слідує і той висновок, що думка про те, що в юрисдикції Московського Патріархату носієм ідеї автокефалії Української Церкви були передові світські та церковні діячі України, є помилковою.

Таким чином, ми маємо ще одне яскраве свідчення того, що невід'ємним атрибутом будь-якої автокефальної Церкви є бажання самого народу до цього. Доки український народ має свою національну самоідентифікацію, доти й буде незламним прагнення цього народу мати свою рідну незалежну Православну Церкву, підтвердженням чого є численні спроби до усамостійнення останньої протягом історії нашої держави.

І сьогодні, нарешті, коли ми живемо у вільній Україні, перший і чи не найголовніший крок до створення Помісної Автокефальної Православної Української Церкви, а саме бажання цього безпосередньо українським народом, уже зроблено.

- 1 Башинський С. Погляд на канонічність Української Православної Церкви Київського Патріархату в контексті історіографії зміни юрисдикції Київської Митрополії 1686 року // Богословський вісник: збірник наук. праць. – № 5. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 277-288.
- 2 Филарет (Гумилевский), архиеп. Обзор Русской Духовной Литературы 862-1863 гг. – Спб., 1864. – 513 с.
- 3 Голубев С. Материалы для истории Западно-Русской Церкви. – К., 1895. – 299 с.

- 4 Голубев С. Начало систематической обработки Русской Церковной Истории. – К., 1885. – 16 с.
- 5 Голубев С. Объяснительные параграфы по истории Западно-Русской Церкви. – К., 1893. – 56 с.
- 6 Межов В.И. Русская историческая библиография за 1865-1867 гг. включительно – Т. III. – Спб., 1883. – 413 с.
- 7 Оглоблин О., проф. Хмельниччина і Українська Державність. – Нью-Йорк, 1954. – 24 с.
- 8 Оглоблин О., проф. Українсько-Московська угода 1654 р. – Нью-Йорк-Торонто, 1954. – 101 с.
- 9 Оглоблин О., проф. Думки про сучасну советську українську історіографію. – Нью-Йорк, 1963. – 87 с.
- 10 Оглоблин О., проф. Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали. / ред. Л. Винар. – Нью-Йорк-Київ-Торонто, 1995. – С. 266-283.
- 11 Історія релігії в Україні: у 10 т. // Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К.: Центр Духовної Культури, 1996-1998. – Т. II. Українське православ'я. / За ред. проф. П. Яроцького. – 1997 – 376 с.
- 12 Історія релігії в Україні: у 10 т. // Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К.: Центр Духовної Культури, 1996-1999. – Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – 1999 – 560 с.
- 13 Плохий С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні: Пер. з англ. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
- 14 Ластовський В.В. Історія Православної Церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти. Монографія. – К.: Логос, 2006. – 278 с. – Бібліогр.: С. 222-258.
- 15 Микола Костомаров. Книга битія українського народу. – Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1967. – С. 15.
- 16 Микола Костомаров. Книга битія українського народу. – Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1967. – С. 17.
- 17 Микола Костомаров. Книга битія українського народу. – Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1967. – С. 19.
- 18 Микола Костомаров. Книга битія українського народу. – Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1967. – С. 23.
- 19 Микола Костомаров. Книга битія українського народу. – Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1967. – С. 24.
- 20 Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. В 3-х книгах. Кн. 2. – М.: Олма-Пресс, 2004. – С. 391-425.
- 21 Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. В 3-х книгах. Кн. 2. – М.: Олма-Пресс, 2004. – С. 413-423.
- 22 Жукалюк М. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою/ М.Жукалюк, Д.Степовик. - К.: Українське біблійне Товариство, 2003. – 176 с.
- 23 Куліш Пантелеймон. Повість про Український народ; Моє життя; Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / Упорядкув., пердмов., пер., прим. О. Шокало – К.: Ред. журн. «Український світ», 2005. – С. 30.
- 24 Куліш Пантелеймон. Повість про Український народ; Моє життя; Хутірська філософія

- і віддалена од світу поезія / Упорядкув., пердмов., пер., прим. О. Шокало – К.: Ред. журн. «Український світ», 2005. – С. 45.
- 25 Куліш Пантелеймон. Повість про Український народ; Моє життя; Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / Упорядкув., пердмов., пер., прим. О. Шокало – К.: Ред. журн. «Український світ», 2005. – С. 88-89.
- 26 Куліш Пантелеймон. Повість про Український народ; Моє життя; Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / Упорядкув., пердмов., пер., прим. О. Шокало – К.: Ред. журн. «Український світ», 2005. – С. 91.
- 27 Козачок Я.В., Горленко О.А. Забуттю не підлягає. Микола Костомаров і Кирило-Мефодіївське Товариство: Монографія. – К.: НАУ, 2007. – С. 50.
- 28 Козачок Я.В., Горленко О.А. Забуттю не підлягає. Микола Костомаров і Кирило-Мефодіївське Товариство: Монографія. – К.: НАУ, 2007. – С. 49.
- 29 Полетаев Н. Труды митрополита Киевского Евгения Болховитинова по истории Русской Церкви. – Казань, 1889. – С. 131- 268.
- 30 Филарет (Гумилевский), архиеп. История Русской Церкви. – Ч. 1. – Чернигов, 1862. – 171 с.
- 31 Филарет (Гумилевский), архиеп. История Русской Церкви. – Ч. 5. – М., 1859. – 140 с.
- 32 Титов Ф.И., проф. Русская Православная Церковь въ Польско-Литовскомъ Государстве (1654-1795 г.). – Т. 1. Западная Русь в борьбе за веру и народность (1654-1725 г.). – К., 1905. – С. 96-102.
- 33 Патріарший і Синодально-Канонічний Томос Вселенської Константинопольської Патріархії від 13 листопада 1924 року // Життя і Церква. Орган Української Автокефальної Православної Церкви в Екзилію – 1956 – № 2 – С. 22-23.
- 34 Кагамлик С. Українські ієрархи в обороні давніх прав Київської митрополії // Православ'я в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції / [під ред. єп. Переяслав-Хмельницького і Бориспільського Епіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса]. – К.: [Київська православна богословська академія], 2011. – С. 221-232.
- 35 Преловська І. Українська Православна Церква: автокефальні змагання у XX столітті // Православ'я в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції / [під ред. єп. Переяслав-Хмельницького і Бориспільського Епіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса]. – К.: [Київська православна богословська академія], 2011. – С. 373-387.

Summary

Sergiy Bashynskiy

Ideas of autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church among the spiritual and cultural leaders of Ukraine in the 18-th-19-th centuries.

The article is dedicated to the consideration of historiography of the great Ukrainian church and cultural figures of the 18th-19th centuries. On its basis we come to a conclusion about their position concerning autocephalous subsistence of the Ukrainian Orthodox Church and the act of 1686. It is made an attempt to investigate who really turned to be the keeper and bearer of the idea of independence of the Ukrainian Orthodoxy during the staying of Ukrainian state and Church under the reign of the Russian empire.

Keywords: autocephaly, jurisdiction, Ukrainian Orthodox Church, Kyiv metropolia, Mykola Kostomarov, Panteleimon Kulish, Kyrylo and Mefodii fraternity, metropolitan Yevgenii (Bolkhovitinov), archbishop Philaret (Gumilovskii), protoiereus Fedir Titov, the Book of Genesis of the Ukrainian nation